

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Ένα βιβλίο για την ιστορία μιας ιστορικής επιστήμης έχει μια ενδιαφέρουσα διπλή αναφορά: εξιστορεί εξιστορήσεις. Αντιπροσωπεύει καταρχήν την ιστορία της συγκροτημένης έρευνας και παρακολουθεί την περιπέτεια της διαμόρφωσης της έννοιας του παρελθόντος σε κάθε διαφορετική εποχή. Αλλά καθώς παρακολουθεί έννοιες και προσεγγίσεις θέτει συγχρόνως ερωτήματα για την ίδια την υπόσταση της συγκροτημένης έρευνας. Τι είναι εντέλει η αρχαιολογία; Υπάρχει ελπίδα να υπερβεί το επίπεδο της απλής παράθεσης περιγραφών και να διεισδύσει στην πολυπλοκότητα της ερμηνείας των κοινωνιών του παρελθόντος; Υπάρχει η δυνατότητα αντικειμενικής προσέγγισης των κοινωνικών συναφειών του παρελθόντος; Πόσο εντέλει αυτό το εγχείρημα καθορίζεται από την εποχή και τις ιδέες που κάθε εποχή –και η δική μας– κατασκευάζει και εφαρμόζει στην ανασύνθεση του παρελθόντος; Αυτή η αναστοχαστική διάθεση, συχνή σήμερα στη σύγχρονη αρχαιολογία, δικαιολογεί τη σημασία ενός βιβλίου που στηρίζεται κατά κύριο λόγο στην ιστορική κριτική σκέψη.

Φυσικά κάθε ιστορία της αρχαιολογίας δεν έχει υποχρεωτικά αναστοχαστική ή έστω απλά κριτική τοποθέτηση. Όχι σπάνια, οι ιστορίες της αρχαιολογίας είναι γραμμικές αναφορές σε ανθρώπους που έπαιξαν μεγαλύτερο ή μικρότερο ρόλο και σε αρχαιολογικές ανακαλύψεις και ευρήματα που άφησαν το ίχνος τους και διαμόρφωσαν τους κοινούς τόπους της εικόνας μας για το παρελθόν. Σπάνια επίσης τίθεται το πλαίσιο και οι προϋποθέσεις με τις οποίες οι άνθρωποι κινήθηκαν και οι ανακαλύψεις συνέβησαν και, ακόμα σπανιότερα, σχολιάζεται η μοναδικότητα της όποιας εικόνας διαθέτουμε για το παρελθόν, κοιτώντας πίσω από αυτήν, στις προϋποθέσεις και τους όρους που τη σχημάτισαν. Καθώς πολλές προσεγγίσεις ακολουθούν τον εύκολο δρόμο της απλής καταγραφής, το βιβλίο του Trigger αποκτά εξαιρετική σημασία, παρ' όλη τη δεκαπενταετία που μας χωρίζει από την πρώτη του έκδοση. Άλλωστε, ήδη ο τίτλος του μας προετοιμάζει: «Μια ιστορία της αρχαιολογικής σκέψης», υπονοώντας ότι υπάρχουν και άλλες, ενδεχόμενα διαφορετικές ιστορίες.

Το βιβλίο αυτό επομένως θέτει εξ αρχής το ζήτημα των ορίων της αρχαιολογικής ανασύνθεσης. Θέτει μ' άλλα λόγια το ερώτημα της συμφωνίας του αρχαιολογικού λόγου με εκείνο που συνήθως ονομάζεται «ιστορική αλήθεια». Ποια είναι η δυνατότητα των *πραγμάτων* να την αποκαλύψουν; Ποια είναι η αυτονομία των *δεδομένων* τα οποία η αρχαιολογία αναζήτησε με το πάθος του συλλέκτη ήδη από την αρχαιοδιφική της φάση; Ποια είναι τα όρια της *μαρτυρίας* και πού αρχίζει η ιστορικά και κοινω-

νικά τοποθετημένη ερμηνεία; Σε μια μακρά σχολαστική παράδοση που θέλει την αρχαιολογία να υπηρετεί την ιστορία προσφέροντας μέσω της υλικής μαρτυρίας τα αντικειμενικά στοιχεία που καλύπτουν τις σιωπές και τις ασάφειες των πηγών, μια συζήτηση προς την κατεύθυνση αυτή δεν θεωρεί αξιωματική τη δυνατότητα της υλικής μαρτυρίας. Στην πραγματικότητα, γραμμένο την εποχή που η αρχαιολογία κυριαρχούνταν ακόμη από τις θετικιστικές επιστημολογικές επιταγές της Νέας Αρχαιολογίας, το βιβλίο αυτό είναι ένα από τα πρώτα σημαντικά κείμενα που υποδεικνύουν ότι το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο συμβαίνει η αρχαιολογική ανασύνθεση είναι εξίσου σημαντικό με την ίδια τη μαρτυρία. Αυτή η αντι-θετικιστική καταρχήν προσέγγιση φαίνεται να απορρίπτει την άποψη της απλοϊκής εμπειριστικής αυτονομίας των δεδομένων, και να δέχεται την πολλαπλή ερμηνεία που σήμερα κυριαρχεί περισσότερο, χωρίς ωστόσο να αμφισβητεί την αξία της μαρτυρίας. Στην επιστημολογική αυτή στάση χωρίς αμφιβολία κεντρικό ρόλο παίζει η υλιστική και ρεαλιστική επιστημολογική προσέγγιση που χαρακτηρίζει τον Trigger και διατυπώνεται με σαφήνεια στα παλαιότερα βιβλία του, αλλά και η γοητεία που έχει ασκήσει στον συγγραφέα ο Gordon Childe και το συγκροτημένο επιστημολογικό του υπόδειγμα.¹

Αλλά για να κατανοήσουμε καλύτερα τη θέση του βιβλίου στην ιστορία της αρχαιολογικής σκέψης θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι για τη Νέα Αρχαιολογία του '70 τα αρχαιολογικά ευρήματα αντιμετωπίζονταν ως ανάλογα με τα δεδομένα των θετικών επιστημών. Είναι γνωστή η άποψη της Νέας Αρχαιολογίας ότι η αρχαιολογία θα έπρεπε να συγκλίνει προς τη θετική επιστήμη, ώστε να καταλήξει στη διατύπωση γενικών νόμων της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Στο πλαίσιο αυτό, το παρελθόν δεν είναι παρά το «εργαστήριο» από το οποίο η αρχαιολογία αντλεί δεδομένα για τη διατύπωση των παγκόσμιων νόμων της ανθρωπότητας.² Και βέβαια, μέσα στο κλίμα του ακραίου θετικισμού της εποχής, καμιά έννοια που θα προερχόταν από το περιβάλλον πλαίσιο, κοινωνικό, πολιτικό, ιστορικό ή όποιο άλλο, δεν θα μπορούσε και δεν θα έπρεπε να μας απασχολήσει, καθώς, όπως απαιτεί ο θετικισμός, τα επιστημονικά συμπεράσματα πρέπει να είναι ουδέτερα, αντικειμενικά και ανεξάρτητα από αξιολογικές κρίσεις, δηλαδή, με άλλα λόγια, έξω από το πλαίσιο που τα γέννησε.

Φυσικά, αν υποθεθεί ότι οι επιστημονικές κρίσεις δεν προέρχονται από το περιβάλλον τους, δηλαδή την ιστορία, τίθεται άμεσα το εύλογο ερώτημα από πού αλλού είναι δυνατό να προέρχονται. Μπορούν άραγε να θεωρηθούν το αποκλειστικό προϊόν μιας ουδέτερης επιστημονικής μεθόδου; Η συζήτηση είναι μεγάλη και προφανώς υπάρχουν πολλές ενστάσεις σε μια τέτοια καταστατική τοποθέτηση, αλλά ο στόχος αυτού του σημειώματος είναι διαφορετικός. Είναι όμως γεγονός ότι η θετι-

1. Trigger, Bruce (1980), *Gordon Childe. Revolutions in Archaeology*, Λονδίνο, Thames and Hudson.

2. Binford, L.R. (1962), «Archaeology as Anthropology», *American Antiquity* 28: 217-222.

μιστική αρχαιολογία είχε από μια άποψη σχεδόν καταργήσει την ιστορία, καθώς στην ουσία δεν είχε τρόπο να χειριστεί την απρόβλεπτη πολυπλοκότητα της ενδεχομενικότητας, και επικεντρώθηκε μόνο σε ό,τι θεωρούσε επαναλαμβανόμενη εκδήλωση των γενικών νόμων της ανθρωπότητας. Από την άποψη αυτή, το ιστορικό βιβλίο του Trigger, χωρίς να εισάγει την έννοια της ενεργού δράσης (agency), η οποία σήμερα συνιστά έναν κυρίαρχο άξονα ερμηνείας αντίθετο σε κάθε έννοια καθολικής συστημικής ομοιομορφίας, πετυχαίνει, μέσα από τη διπλή αναφορά στην οποία αναφέρθηκε στην αρχή του σημειώματος, να αποδομήσει καταλυτικά τις κυρίαρχες πεποιθήσεις της εποχής του. Όχι μόνο αποδεικνύει ακριβώς τη στενή σχέση που υπάρχει μεταξύ του πλαισίου στο οποίο διαμορφώθηκαν οι έννοιες –εννοείται και της Νέας Αρχαιολογίας–, αλλά η αφήγησή του αποτελεί και την καλύτερη απόδειξη των διαφορετικών ερμηνευτικών ενδεχομένων που εφαρμόζονται πάνω σε ένα συγκεκριμένο σώμα αρχαιολογικών μαρτυριών. Μέσα από τις μαρξιστικές καταβολές του Childe, η εγγελιανή ιστορικότητα κάνει εδώ αισθητή την παρουσία της.

Όπως ταιριάζει σε ένα ιστορικό βιβλίο, η οργάνωσή του είναι χρονολογική. Το κεφάλαιο για την κλασική αρχαιολογία έχει ιδιαίτερη σημασία για εμάς εδώ στην Ελλάδα, καθώς φωτίζει μια ερμηνεία του παρελθόντος πάνω στην οποία στηρίχτηκε, και σε κάποιο βαθμό εξακολουθεί να στηρίζεται, μεγάλο μέρος της εθνικής μας συνείδησης. Παρακολουθώντας το ευρύ πεδίο της αρχαιολογίας στην ευρωπαϊκή συνείδηση του 18ου και του 19ου αιώνα, συνειδητοποιεί κανείς πόσες διαφορετικές όψεις και αναγνώσεις έμειναν για την Ελλάδα εντελώς απρόσιτες, σκεπασμένες από τη λάμψη του κλασικού πολιτισμού και την κεντρική πολιτική σημασία που του αποδόθηκε. Η εμμονή στην ιδιαίτερη μοναδικότητα του πολιτισμού αυτού, αυταπόδεικτη στη σύγχρονη ελληνική σκέψη και θεωρούμενη σχεδόν υποχρεωτική για τους Ευρωπαίους, ο αποκλεισμός της ανθρωπολογικής διάστασης του πολιτισμού προς όφελος της ιστορίας της αρχαίας τέχνης, είναι επιλογές του 19ου αλλά και του 20ού αιώνα, τις συνέπειες των οποίων η ελληνική αρχαιολογία εξακολουθεί ακόμη να πληρώνει ιδιαίτερα ακριβά.

Αυτή την ελλιπή επικοινωνία με τις ζωντανές δυνάμεις της ευρωπαϊκής αρχαιολογίας διαπιστώνει κανείς έμμεσα παρακολουθώντας τους προβληματισμούς που αναπτύχθηκαν στις χώρες της Ευρώπης, οι οποίες υποτίθεται ότι είχαν ως αρχαιολογική αναφορά την Ελλάδα. Στην πράξη, όπως φαίνεται καθαρά από τη διαφωτιστική περιγραφή του βιβλίου, οι στόχοι της ευρωπαϊκής αρχαιολογίας της εποχής εκείνης ήταν πολύ ευρύτεροι και επεκτείνονταν, όπως και η πολιτική των αντίστοιχων χωρών, σε όλο τον κόσμο. Η «αυτοκρατορική σύνθεση», όπως εύστοχα χαρακτηρίζεται η δαρβινική εκδοχή της προϊστορίας, δεν είχε καμιά επίδραση στο κλασικιστικό πρότυπο της ελληνικής αρχαιολογίας. Σε όλη την ελληνική βιβλιογραφία του 19ου αιώνα, ένα μόνο άρθρο αναφέρεται στις βασικές έννοιες της εκδοχής αυτής, κυ-

ρίως στην έννοια της κοινωνικής εξέλιξης και των σταδίων του πολιτισμού. Πρόκειται για ένα άρθρο του καθηγητή της Μεσαιωνικής Ιστορίας Σπυρίδωνος Λάμπρου, με τίτλο «Τα πορίσματα της προϊστορικής αρχαιολογίας και οι πρώτοι κάτοικοι της Ελλάδος» στο περιοδικό *Ιστορικά Μελετήματα* του 1884. Όπως ήταν αναμενόμενο, η συγκεκριμένη προσέγγιση δεν είχε καμιά συνέχεια στην έρευνα της ελληνικής προϊστορίας, που περιορίστηκε στο ρόλο που της είχε καθορίσει ο Παπαρρηγόπουλος με την εμβληματική *Ιστορία* του: εκείνον του προανακρούσματος του ελληνικού πολιτισμού. Χρειάστηκε να περάσουν σχεδόν 100 χρόνια, ώστε να επανασυνδεθεί η ελληνική προϊστορία με το νήμα που το 19ο αιώνα είχε κοπεί τόσο πρόωρα, με νέα αφητηρία τη *Νεολιθική Ελλάδα* του Δ.Ρ. Θεοχάρη και κυρίως το *Νεολιθικό Διήγημα* του Γ.Χ. Χουρμουζιάδη.³

Ανάλογο κενό συναντά κανείς και στην εξέλιξη της αρχαιολογικής σκέψης στον 20ό αιώνα προς περισσότερο πολιτισμικές και αργότερα λειτουργικές προσεγγίσεις. Καμιά από αυτές δεν βρήκε ιδιαίτερη ανταπόκριση στη χώρα μας ως συγκροτημένη θεωρητική άποψη και καμιά δεν διδάχτηκε συστηματικά, για τους λόγους που ήδη αναφέρθηκαν. Η προϊστορική αρχαιολογία ασχολήθηκε σχεδόν αποκλειστικά με το χώρο του κρητομυκηναϊκού κύκλου και συνδέθηκε με τη συστηματική της αρχαιολογικής μαρτυρίας. Όσον αφορά την ερμηνεία, χωρίς ποτέ να είναι ο κύριος στόχος με τους όρους που μια συγκροτημένη θεωρητική στάση θα απαιτούσε, κινήθηκε από την ιστορική ανασύνθεση, με την ευρεία έννοια του όρου, μέχρι τις υποθέσεις με κοινωνικό και οικονομικό περιεχόμενο – πάντοτε, όμως, υπερβολικά διστακτική απέναντι σε μια συνολικότερη ερμηνεία.

Εκείνο που τελικά μαθαίνουμε από το βιβλίο του Trigger είναι η παγκοσμιοότητα της αρχαιολογίας. Η αθροιστική κατανόηση του παρελθόντος δεν είναι νοητή χωρίς την ανάλογη θεωρητική θεμελίωση. Η συσσώρευση διασταυρωμένων αρχαιολογικών δεδομένων αποτελεί βέβαια ένα σοβαρό εμπόδιο απέναντι στους υπαρκτούς κινδύνους του υποκειμενισμού, και για το λόγο αυτό είναι καταρχήν χρήσιμη. Ωστόσο, η αρχαιολογία στο σύνολό της πρέπει να κατανοήσει βαθύτερα το ειδικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώνεται, και να αποδεχθεί τον υποκειμενισμό των παραδοχών και των προϋποθέσεων που παραλαμβάνει από την κοινωνική και ιστορική συγκυρία στην οποία λειτουργεί. Για την ελληνική αρχαιολογία ειδικότερα, ως μια συγκεκριμένη τοπική παράδοση, η κατανόηση της διαμόρφωσής της σε σχέση με τις ευρύτερες συνάφειες σε παγκόσμιο επίπεδο είναι κάτι περισσότερο από μια απλή πνευματική περιέργεια.

Κώστας Κωτσάκης

3. Θεοχάρης, Δ.Ρ. (1973), *Η Νεολιθική Ελλάς*, Αθήναι, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος. Χουρμουζιάδης, Γ.Χ. (1979), *Το Νεολιθικό Διήγημα*, Βόλος, Εταιρεία Θεσσαλικών Ερευνών.